

Tekst:
Bjørn Bandlien

Bever med baller

*En god bever gir
avkall på det han
er glad i. Fra det
islandske hånd-
skriftet Holm perg
7 fol., f. 20r.*

Den lille landsbyen Uncastillo i Aragon er vel verdt et besøk. Selv om innbyggertallet nå er redusert til noen hundre innbyggere, står festningen (navnet betyr rett og slett 'en festning') og syv store kirker fra middelalderen igjen som et vitnesbyrd om fordums storhet. Særlig spennende er utsmykningen av sørportalen i Maria-kirken, et fantastisk eksempel på romansk stenhoggerkunst fra første halvdel av 1100-tallet.

Blant helgener, kongehoder, pinte syndere, forvridda djevelansikter, fabeldyr og havfruer, er det omtrent på midten hugget ut et merkelig dyr. Det har svømmeføtter, så det er ment å være en avbildning av et dyr som lever i vannet. Hodet er vanskelig

å knytte til et bestemt dyr, men det mest påfallende er dets store genitalier. Poenget med skulpturer på kirkefasadene var ikke nødvendigvis å være mest mulig naturtro, men å gi et hint til betrakteren om den moralske symbolikken forbundet med figuren. Den mest sannsynlige forklaringen er at dette skal være en bever, eller castor på latin. Beveren var nemlig et dyr som framfor noen var forbundet med sitt kjønnsorgan.

Dette er kanskje litt overraskende, ettersom de fleste med litt zoologisk kunnskap straks vil påpeke at beverhannen slett ikke er kjent for sitt store kjønnsorgan. Tvert imot – tekstiklene hos beverhannen er skjult inne i kroppen. Årsaken til jakten på beverens testikler er at de ble forvekslet

med beverens kjertelpunger som utsondrer et sekret, gjerne kalt bevergjel. Dette var svært ettertraktet i antikkens og middelalderens medisin. Allerede Æsop, Herodot og Hippokrates i det gamle Hellas anbefalte sekretet fra beverens testikler mot diverse plager og sykdommer. Man tok kjertelpungen med innholdet og tørket det i røyk slikt at sekretet ble harpiksaktig. Den skal gi en skarp og bitter smak.

Beveren fra Uncastrillo

I norsk folketro var bevergjel også mye brukt mot sykdommer og hoggormgift. Ifølge den svenske erkebiskopen Olaus Magnus, som skrev *Historia de gentibus septentrionalibus* på midten av 1500-tallet, brukte svenske kvinner å ta en bevergjelsbit så stor som en hasselnøtt som de skylte

ned med øl for å lindre fødselsveer (XVIII 6). Jacob Ziegler skriver i *Schondia*, publisert i 1532, at sjømenn tok litt bevergjel i havet rundt skipene om de var redde for at det kom store hvaler. En norsk svartebok fra 1600-tallet sier at bevergjel var bra mot demoner og onde ånder. Det hjalp også å henge en bit tørket bevergjel om halsen til urolige unger; det skulle styrke hodet og fremme fornuften.

Helt inn på 1800-tallet kunne bevergjel kjøpes på norske apotek, og fram til mellomkrigstiden var det brukt som en del av krampestillende middel for epileptikere og som medisin for hysteriske kvinner. Det var jakten på bevergjel, og selvfølgelig pelsen, som bidro til at beveren ble utryddet i Nord-Afrika og store deler av Europa. På slutten av 1800-tallet var beveren helt utryddet i Sverige. Den siste skal ha blitt skutt i Jämtland i 1871. I Norge regner man med at det var knapt 100 individer igjen på denne tiden.

Det viste seg at når man først fredet beveren, så var den særdeles reproduktiv. Da beverne ble importert fra Norge til Sverige igjen i 1922, vokste bestanden betydelig på kort tid. I dag er bevergjel mest brukt i en annen magisk virksomhet; parfymeindustrien. Ifølge en beskrivelse har bevergjeltinkturen en varm og røykfull lærduft med innslag av bjørketjære. Selv i små doser skal den visstnok minske flyktigheten til andre dufter og ”gir dem liv på en nesten magisk måte”.

Det latinske navnet på beveren, *castor*, ble i middelalderen satt i sammenheng med en merkelig legende, godt kjent fra antikkens skrifter, om dens selvkastrende tilbøyeligheter. Når beveren fant ut at han ble

*Beveren biter av seg sine edlere deler for å berge livet.
BnF fr. 11207 f. 4.*

jaktet på, var den smertelig klar over at det var testiklene jegerne var ute etter. Derfor bet den av seg sine egne testikler, la seg ned på ryggen og viste fram sitt bare skjød for jegerne i håp om at den da ville beholde livet. Den romerske satirikereren Juvenals spisse formulering om beveren ble ofte sitert av fromme teologer: ”Den gjør seg selv til en evnukk når den er trengt opp i et hjørne; for å slippe unna, ofrer den sine baller.” Dette forklarte på en grei måte hvorfor det var så vanskelig å finne bevere med testikler i naturen.

Arven fra antikken var viktig i middelalderens forestillinger om beveren, men ble omformet for nye formål. Legenden om den selvkastrende beveren ble flittig brukt i de såkalte bestiærer, der alle dyr – både virkelige og fabel-aktige, ble skildret i et moralsk lys.

Hva kunne så kristne lære av beveren? Vel, Kristus hadde selv sagt at de som ville komme til himmelen, måtte gjøre seg til en evnukk for hans skyld (Matt 19,12). Dette ble lest billedlig i bestiariene – man skulle overgi det kjæreste man eide i denne verdenen for å vinne det evige liv: ”Hver

mann som vil følge Guds bud og leve kysk, må kutte av seg alle laster, alt som beverger en til utuktighet, og kaste det fra seg i Djevelens ansikt.” Så vil Djevelen, som alltid jakter på menneskers sjeler, trekke seg unna.

En mer allmenn moral tuftet på samme tankegangen synes å være bakgrunnen for en selvkastrende bever i et islandsk sagamanskrift fra 1400-tallet. Nederst i marginen på det som inneholder ridder-sagaen Elis saga ok Rosamundu, ser vi en bever som bøyer hodet for å bite av seg sine edlere deler. Teksten i spalten rett over beveren handler verken om beverjakt eller kyskhet, men om en kamp mellom kristne og sarasenerne. Helten Elis roper under kampen at det er bedre for de andre å komme seg unna enn at alle skal dø og gjort til skamme. Elis fortsetter kampen likevel og blir tatt til fange av sarasenerne. Han rakk imidlertid å sende vekk – og redde – sine ridderkamerater, de kjæreste vennene han hadde. Men dermed vant han også stor ære. Dette utelukker ikke at det også var en religiøs moral i denne sagabeveren; ved at Elis redder livet ved å gi avkall på venner og friheten i kampen mot hednin-

gene. Det går jo bra til slutt med Elis, slik det også gjør med andre som kaster vekk det de elsker og dermed redder (det evige) livet. En slik verdslig og religiøs lærdom blandet i en underholdende saga var ikke uvanlig på denne tiden.

Beveren på Mariakirken i Uncastillo har dermed en lang historie bak seg. Dette gir

også en mening for denne beverens store kjønnsorgan. Siden den ble plassert blant syndere og demoner, blir beverens vitale organer her et tegn på synderen som ikke vil gi opp sine sanselige skatter til fordel for det evige liv. Beveren var – for å si det med en nålevende statistiker – best uten baller.

Litteratur

Bauer, Doron, "Custus castor (the chaste beaver): some reflections on the iconography of the southern portal of Santa María de Uncastillo", *Journal of Medieval Iberian Studies*, 1 (2009), s. 213–231

Bernström, John, "Bäver", *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, b. 2 (1957), sp. 490–492

Bevanger, Kjetil, "Beverens gjenerobring av Norge", *Natur* (1995), s. 77–91

Book of Beasts, being a translation from a Latin bestiary of the twelfth century, overs. og red. T.H. White (London, 1954)

Elis saga ok Rosamundu, utg. Eugen Kölbing (Heilbronn, 1881)

Kjesrud, Karoline, *Lærdom og fornøyelse: Sagaer om helter på eventyr – et speilbilde av ideer og forestillinger fra senmiddelalderen på Island*, ph.d.-avhandling (Universitetet i Oslo, 2011)

Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken* (Hedemora, 2001)

Beverjakt

Fra Olaus Magnus: Historia om de nordiska folken